

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

MIHAIL-RADU ROBOTĂ

**PERSONALITATE, MOTIVAȚIE
ȘI PERFORMANȚĂ ACADEMICĂ**

INSTITUTUL EUROPEAN
2018

Cuprins

Capitolul I. TEORII ALE PERSONALITĂȚII ÎN PSIHOLOGIA CONTEMPORANĂ / 9

I Definierea termenului de personalitate / 9

- A. Înțelesul termenului de personalitate la nivelul simțului comun / 10
- B. Înțelesul teoretic al termenului de personalitate / 12
- C. Tipuri de argumente aduse în sprijinul teoriilor / 16
- D. O clasificare a principalelor teorii ale personalității / 18

II. Teorii reprezentative cu privire la personalitate / 20

- A. Abordarea psihodinamică a personalității. Sigmund Freud / 20
 - Modelul structural al personalității / 21
 - Modelul psihosexual al dezvoltării personalității / 25
 - Tipuri de personalitate identificate de Freud / 28
 - Valoarea științifică a teoriei freudiene / 32
- B. Abordarea personalității din perspectivă cognitivă. George Alexander Kelly – teoria constructelor de personalitate / 35
 - Principiile de organizare ale constructelor personale / 36
 - Structura personalității în concepția lui Kelly / 41
 - Alternativismul constructiv și dezvoltarea personalității / 45
 - Valoarea științifică a teoriei lui Kelly / 47
- C. Abordarea personalității din perspectiva teoriilor trăsăturilor / 50
 - Gordon W. Allport – promotor al conceptului de trăsătură / 50
 - Teoria trăsăturilor – delimitări conceptuale / 51
 - Dezvoltarea personalității / 52

- Respectivitate, acceptanță și căutare
- Aspecte motivaționale ale dezvoltării personalității – autonomia funcțională / 54
- Caracteristicile personalității mature / 56
 - Tipuri de personalitate / 59
 - Valoarea științifică a teoriei lui Allport / 60
- III. Teoria factorialistă a lui Raymond Bernard Cattell / 62
- A. Clasificarea cattelliană a trăsăturilor de personalitate / 63
- Asumarea ipotezei lexicale. Analiza factorială / 64
 - Trăsături dinamice. Latticea dinamică / 66
 - Valoarea științifică a teoriei lui Cattell / 68
- IV. Dezvoltarea actuală a teoriei trăsăturilor – modele penta-factoriale / 72
- Perspectiva lexicală Big Five – modelul lui Lewis R. Goldberg / 73
 - Five Factor Model ca model al dispozițiilor durabile – Paul T. Costa și Robert R. McCrae / 76
 - Cei cinci factori de personalitate / 78
 - Valoarea științifică a modelelor penta-factoriale / 82
- V. Constatări și discuții / 85

Capitolul II. ASPECTE ALE STRUCTURĂRII MOTIVAȚIEI / 89

- I. Motivația – delimitări conceptuale și caracterizare generală / 89
- II. Tipuri de motive / 92
- Trebuiețe primare – trebuiețe secundare / 92
 - Motive extrinseci – motive intrinseci / 93
- III. Taxonomii ale tipurilor de motive / 96
- Modelul tipologic al motivelor umane / 96
 - Modelul ierarhic al trebuiețelor umane / 97
 - Teoria motivației de auto-realizare / 100
 - Modelul tematicilor existenței - o perspectivă inedită asupra structurii motivaționale / 102

Capitolul III. CUNOAȘTEREA PERSONALITĂȚII PRIN PROBE PROIECTIVE / 105

- I. Proiecția – delimitări conceptuale și tipologie / 106
 - A. Sensul psihanalitic al termenului de proiecție / 108
 - B. Sensuri actuale ale termenului de proiecție / 109
 - C. Tipuri de proiecție / 111
- II. Tehnicile proiective: caracteristici generale și clasificare / 114
 - A. Caracteristici generale ale tehnicilor proiective / 114
 - B. Clasificarea tehnicilor proiective / 116
- III. Valoarea tehnicilor proiective: limite și avantaje / 118

Capitolul IV. TREI STUDII CU PRIVIRE LA STRUCTURILE DE PERSONALITATE ALE STUDENȚILOR / 123

- Studiul I - O tipologie a structurilor de personalitate / 123
- Studiul II - Rolul factorilor motivaționali în performanța academică a studenților din primii ani de facultate / 170
- Studiul propriu-zis / 180
- Studiul III – Rolul inteligenței și al conștiințiozității ca dimensiuni predictive ale performanței academice studenților / 192

EPILOG / 219

BIBLIOGRAFIE / 225

Capitolul I

Teorii ale personalității în psihologia contemporană

Din punctul de vedere al cuiva care își propune să realizeze o expunere cu privire la teoriile personalității trebuie să menționăm încă de la început dificultatea de a identifica niște criterii unanim recunoscute pe baza cărora să poată fi abordată o astfel de tematică. De aceea ne propunem, în primul rând, să realizăm o clarificare a sensului termenului de *personalitate*, pentru a putea ajunge la o definiție de lucru pe baza căreia să ne raportăm la teoriile existente în domeniul psihologiei personalității.

Două aspecte importante vor fi apoi urmărite în acestui capitol: pe de o parte vom realiza o prezentare sistematică a conținutului celor mai reprezentative teorii cu privire la personalitate și, pe de altă parte, vom încerca să stabilim impactul pe care aceste teorii îl au în cercetările actuale din domeniul psihologiei personalității. Prezentarea celor mai relevante teorii ale personalității nu este un scop în sine ci un punct de plecare necesar pentru stabilirea nivelului cunoștințelor acumulate până la momentul actual în acest domeniu.

I. Definirea termenului de personalitate

Considerăm că scopul oricărei definiții este unul de tip instrumental, ea având menirea să servească unor interese teoretice și/sau de cercetare. În măsura în care o definiție se

Respect dovedește fecundă ca punct de plecare în înțelegerea persoanelor reale și a comportamentelor acestora, ea poate fi considerată utilă. Astfel, nu credem că este posibil a evalua o definiție a termenului de personalitate pe criteriul corect – greșit (totuși, cerințele de tip logic, pentru o definiție riguroasă, reprezintă aspecte absolut necesare) ci mai degrabă pornind de la înțelesul pragmatic al termenului de adevăr – un enunț care se dovedește util din punct de vedere al consecințelor rezultate din acceptarea lui poate fi considerat adevărat. Prin urmare, extrapolând acest înțeles, vom considera ca adecvată orice definiție a termenului de personalitate care se dovedește utilă prin consecințele sale: la nivel descriptiv, la nivel explicativ, la nivel predictiv sau la nivel aplicativ.

A. Înțelesul termenului de personalitate la nivelul simțului comun

În limbajul cotidian se utilizează cu o mare frecvență termeni precum „persoană” și „personalitate”. Ceea ce se constată cu destulă ușurință, mai ales cu privire la termenul de „personalitate”, este că semnificația pe care o acordă diferiți indivizi apare ca fiind relativ eterogenă, constatare ce poate să ne conducă, la limită, la concluzia că fiecare individ înțelege acest termen în felul său propriu. Chiar dacă acest relativism semantic existent la nivelul simțului comun nu poate constitui un fundament solid al unei cercetări de tip științific, o clarificare a sensurilor majore ce transpar din utilizarea lui cotidiană ar putea fi totuși un bun punct de plecare în demersul nostru.

Câteva formulări tipice utilizate în limbajul comun ar putea fi edificatoare. De exemplu, expresia „El are o personalitate plăcută” reflectă tendința oamenilor de a-i judeca pe ceilalți pe criteriul agreabilității (plăcut-neplăcut). Alte expresii, precum, „Are o personalitate bună” sau „El este lipsit de personalitate”

Respect pentru oameni și cărți

pun în evidență alte criterii, cum ar fi cel moral (rău-bun, cinstit-necinstit) și, respectiv, cel al puterii (puternic-slab).

Într-un alt tip de situații, ca aceea în care este vorba despre o persoană care fizic vorbind nu este prea atractivă, sunt utilizate expresii ca „Ceea ce este în sufletul persoanei contează” – o astfel de expresie sugerând că importante sunt însușirile interne, nu cele superficiale.

A afirma că cineva „nu are personalitate”, că „are o personalitate ștearsă” sau că, dimpotrivă, „este o persoană cu multă personalitate”, vădește tendința de a-l evalua pe celălalt pe baza comportamentelor sale, care, în mod implicit trimit la caracteristicile sale interne. În acest context, sesizăm că sunt considerați „cu mai multă personalitate” acei indivizi la care este mai facil pentru observator identificarea comportamentele care pot denota acest lucru.

Pornind de la cele prezentate mai sus putem ajunge la anumite implicații interesante cu privire la identificarea sensului comun al termenului de personalitate. Astfel, considerăm că aceste expresii pun în evidență pe de o parte, credința că *oameni diferiți au personalități diferite* (unii au personalitate plăcută – alții neplăcută). Pe de altă parte, este evidențiată și credința că, anumite persoane au un număr de caracteristici comune, altfel spus au *personalități similare*.

La o privire mai atentă, în ciuda diferențelor existente, se poate identifica și un numitor comun: termenul de personalitate se referă la anumite caracteristici (însușiri) interne ale persoanelor și nu la aspectele de suprafață ale acestora. Constatăm deci că sensul comun al termenului de personalitate este unul de tip evaluativ, pe baza acestuia putând fi constituie judecăți de valoare cu privire la cutare sau cutare individ (Cacioppo, 2004). Deși criteriile acestei evaluări pot varia foarte mult, ele sunt, de cele mai multe ori, generate de relevanța situațională, de gradul de normativitate socială și de reperele valorice asumate de persoana care face această evaluare subiectivă.

O teorie este, în fond, un ansamblu coerent de cunoștințe (exprimate propozițional) capabil să permită descrierea și/sau explicarea unui ansamblu de fapte care se produc în mod regulat într-un anumit domeniu de cercetare. Termenul de cunoștințe se referă la asumțiile de bază, ideile și principiile propuse pentru a media înțelegerea faptelor constatate în domeniul respectiv. Faptele (datele factuale) sunt identificate pe baza investigării riguroase a obiectului de studiu, cu ajutorul procedurilor specifice recunoscute în domeniu.

Astfel, orice teorie a personalității are rolul de a reprezenta într-o manieră conceptuală relațiile dintre faptele specifice domeniului, fiind în ultimă instanță un model explicativ pentru acel aspect al realității pe care îl denumim personalitate.

În multe privințe, termenul de personalitate utilizat la nivelul simțului comun este imprecis și poate crea iluzia că este relativ ușor să cunoaștem personalitatea oamenilor de lângă noi. Această lipsă de precizie se datorează mai ales faptului că sensurile decelate anterior nu sunt utilizate simultan de toți oamenii, fiecare având tendința să acorde o semnificație personală acestui termen, mai apropiată sau mai îndepărtată de sensurile de bază menționate.

Ca psihologi, atunci când ne referim la personalitate este necesar să avem în vedere că acest termen este un construct teoretic elaborat cu scopul de a înțelege și explica modul caracteristic de a fi al persoanei. (Dafinoiu, 2002). În această formulare, termenul de *persoană* se referă la individul concret, considerat ca organism psihofiziologic, ce aparține speciei umane.

Deși această conotație fundamentală (de construct teoretic) este prezentă în majoritatea definițiilor psihologice elaborate de diverși autori, ne este practic imposibil să identificăm o definiție care să fie unanim recunoscută de toți psihologii care sunt specializați în studierea personalității. Diversitatea definițiilor este,

fără îndoială, un rezultat al aderării acestora la paradigme explicative diferite. Astfel, definirea conceptului de *personalitate* este influențată într-o manieră semnificativă de asumțiile ontologice și metodologice specifice fiecăreia dintre aceste paradigme.

Perron a pus în evidență existența unor elemente comune în definițiile termenului de personalitate, dintre care cele mai frecvent întâlnite sunt: *globalitatea, coerența și stabilitatea temporală*. (Perron, 1985, *apud* Dafinoiu, 2002).

Globalitatea: are în vedere ideea că personalitatea este concepută drept un ansamblu de caracteristici ale persoanei care permit identificarea aspectelor care îi conferă unicitate în raport cu alte persoane din punct de vedere al aspectelor psihofizice, al scopurilor, motivelor și al comportamentului.

Coerența: se referă la faptul că personalitatea nu este un ansamblu de elemente juxtapuse, ci un sistem funcțional compus din elemente organizate, aflate în relație de interdependență.

Stabilitatea temporală: se referă la faptul că legile de organizare generate pe baza globalității și coerenței sistemului funcțional care este personalitatea, acționează într-o manieră relativ constantă și stabilă din punct de vedere temporal; deși o persoană se transformă de-a lungul timpului, ea își păstrează identitatea psihică și conștiința acestei identități, ceea ce asigură individului sentimentul continuității și al specificității sale.

Vom prezenta în cele ce urmează o serie de definiții care se regăsesc în majoritatea manualelor de psihologie a personalității, ele servindu-ne ca punct de plecare în elaborarea unei definiții de lucru a conceptului de personalitate.

În 1937, Allport definește personalitatea drept „o modalitate de organizare dinamică a sistemelor psihofiziologice ce determină felul unic de adaptare a individului la mediu”. Ulterior, în 1961, el rafinează această definiție, considerând că „personalitatea este organizarea dinamică în cadrul individului a acelor sisteme psihofizice care determină modul de a gândi și comportamentul său caracteristic” (Allport, 1981).

Respect pentru o Child, în 1968 propune următoarea definiție a personalității: „un ansamblu, mai mult sau mai puțin stabil, al factorilor interni care asigură unei persoane un mod de comportament consistent de la o perioadă la alta și diferit față de comportamentul manifestat de alte persoane în situații similare” (*apud* Eysenck, M., 1998).

Pervin consideră că „personalitatea reprezintă acele proprietăți structurale și dinamice ale individului sau ale indivizilor care-i reflectă pe ei înșiși în răspunsurile caracteristice pe care aceștia le dau în diferite situații” (Pervin, L.A., 1996 *apud* Eysenck, M., 1998).

Acestea sunt doar câteva dintre cele mai utilizate definiții pentru termenul de personalitate. În ciuda multitudinii de definiții, majoritatea celor care au investigat acest fenomen sunt în general de acord că personalitatea este înțeleasă de psihologi drept „un ansamblu organizat și dinamic de caracteristici interne ale persoanei care influențează într-un mod stabil și unic cognițiile, motivele și comportamentul acesteia” (Ryckman, M.R., 1997).

Credem că aceste definiții sunt, într-o anumită măsură, destul de largi, în cuprinsul lor făcându-se referință, în mod mai mult sau mai puțin explicit, la inteligență. O serie de teoreticieni (de exemplu Raymond Bernard Cattell) consideră inteligența ca fiind o dimensiune a personalității. Totuși, majoritatea autorilor sunt de acord că termenul de personalitate se referă la diferențele (sau similitudinile) interindividuale, bazate într-o anumită măsură pe un substrat psihofiziologic, care acționează la nivel motivațional și emoțional și se manifestă în comportamentele acestora în diferite situații.

Psihologii fac inferențe cu privire la personalitatea oamenilor pornind de la comportamentele acestora, dar aceste comportamente nu sunt același lucru cu personalitatea – comportamentele oferă doar indicii cu privire la dimensiunile personalității. Pe baza

faptului că oamenii au un comportament cu un mare grad de constanță și de coerență se face asumția că personalitatea este stabilă și coerentă și că, în ceea ce privește comportamentul, el este determinat într-o anumită măsură de personalitate.

O variantă particulară de a înțelege personalitatea este cea promovată de teoriile comportamentaliste (behaviorismul și teoria învățării sociale). Ei considerau personalitatea fie o sumă a modalităților de comportament ale unei persoane fie, în varianta mai moderată a teoriilor sociale ca o sumă a modalităților de a gândi, acționa și simți care au fost însușite pe parcursul vieții.

În ciuda faptului că aceste definiții permit o delimitare suficient de clară a sensului termenului de personalitate, răspunsul la întrebarea „Ce este personalitatea?” rămâne încă dificil de stabilit într-o manieră definitivă. Absența unui consens general asupra naturii personalității și asupra celei mai pertinente modalități de abordare a acesteia a generat astfel dezacordul privitor la definirea termenului analizat în această secțiune a studiului. Fiecare definiție poate fi considerată adecvată dar totuși incompletă. De aceea, credem că răspunsul cel mai pertinent la această întrebare este, în cele din urmă, unul de tip cumulativ. Un astfel de răspuns ar trebui să reunească, într-o nouă definiție, aspectele viabile ale definițiilor deja avansate.

Ținând cont de aceste aspecte, considerăm că *personalitatea este un ansamblu organizat și flexibil de caracteristici interne cu un mare grad de stabilitate temporală care asigură consecvența transsituațională a paternurilor comportamentale proprii unui anumit individ.*

Din motive pragmatice ne exprimăm preferința pentru această definiție de lucru (despre care credem că este capabilă să surprindă notele comune mai multor definiții specializate ale termenului) pentru că ne poate oferi posibilitatea unei investigații coerente a teoriilor personalității.

Argumentele sunt necesare pentru susținerea oricărei teorii, însă unele dintre acestea sunt mai puternice altele mai slabe. Tăria argumentelor este generată de sursele ce stau la baza formulării acestora. Vom prezenta în acest context o sintetizare a principalelor categorii de argumente care pot fi invocate în sprijinul diverselor teorii cu privire la personalitate, asumând clarificările aduse în acest sens de către R.K. Tandon (Tandon, 2008).

Argumente ale bunului simț. Se referă în mare măsură la modul de argumentare utilizat la nivelul simțului comun, al omului obișnuit. Sursa argumentării o constituie situațiile particulare, asumate ca fiind revelatoare pentru susținerea unui anumit punct de vedere: „odată am văzut că...” sau „mi-a spus cineva că...”. Bineînțeles, acest tip de argumentare este lipsit de precizie și de aceea, ar putea fi folosit doar ca sugestie sau punct de plecare pentru cercetări viitoare.

Argumente de tip clinic. Se referă la constatările rezultate în relația de tip clinic, în cadrul relației psiholog-client. Ele depind de experiența celui care le înregistrează. Marele dezavantaj al acestui tip de argumente este faptul că sunt extrem de subiective, individualizate și chiar neobișnuite, ieșind adesea din sfera normalității (este descris un caz, o persoană care este, de obicei, una atipică). Argumentele de proveniență clinică fundamentează majoritatea teoriilor de tip psihodinamic, dar veridicitatea lor reclamă necesitatea unor investigații ulterioare de alt tip.

Argumente descriptiv-intuitive. Sunt rezultatul observării sistematice a oamenilor în diferite circumstanțe dar și al introspecției referitoare la procesarea psihică. Multe teorii (în special cele subordonate paradigmei umaniste) au ca suport cercetări de tip fenomenologic. Acest tip de cercetare necesită o perioadă îndelungată de antrenament și anumite abilități ale cercetătorului

dar și o anumită categorie de subiecți.. Punctul slab al acestui tip de argumente îl constituie faptul că este extrem de dificil de stabilit dacă cercetătorul are dreptate sau nu, căci abordarea particulară utilizată într-un anumit context face de cele mai multe ori imposibilă replicarea investigațiilor respective.

Argumente empirice (de tip corelațional). În general, acest tip de argumente sunt specifice teoriilor trăsăturilor. Studiul personalității implică în acest caz crearea și utilizarea unor instrumente psihologice (chestionare și teste). Scorurile obținute de subiecți la aceste probe de evaluare a personalității sunt comparate cu alte aspecte măsurabile ale vieții, dar și cu alte probe similare. Se poate elabora, de exemplu, un instrument pentru măsurarea impulsivității și să obținem pe baza acestuia rezultate pe care să le comparăm cu scorurile obținute teste ce măsoară performanța academică sau stima de sine. Însă relaționarea între diferitele dimensiuni ale personalității nu demonstrează fără drept de apel dacă ele sunt reale și nici nu explică mecanismele de generare (natura caracteristicilor) sau de funcționare ale acestor dimensiuni. De asemenea, multe aspecte ale personalității (mai ales cele motivaționale) sunt încă destul de dificil de măsurat.

Argumente empirice (provenite din experimente). Sunt argumentele ce presupun una din cele mai precise și controlate forme de cercetare. Dacă subiectul cercetării presupune anumite variabile care se pretează unui experiment, această modalitate de cercetare devine preferată. Experimentarea presupune selectarea aleatoare a subiecților, controlarea strictă a condițiilor experimentale, eliminarea atentă a influențelor nepotrivite, și, în final, măsurători și prelucrări statistice. Punctul slab al acestui tip de cercetare este că multe din aspectele fundamentale ale studiului personalității nu pot fi supuse unei cercetări de tip experimental.